
Univerzita Palackého
v Olomouci

Úvod do obecné a fyzikální chemie KFC/SAM + KFC/UOFCH

7. Soubory molekul

Karel Berka

karel.berka@upol.cz

Osnova kurzu

- Úvod – půjdeme „odspodu“
- Stavba
  - Elementární částice
  - Atomy
  - Molekuly
  - Makromolekuly
- Pohyby molekul
- Interakce
  - V rámci molekul
  - Mezi molekulami
  - Se světlem

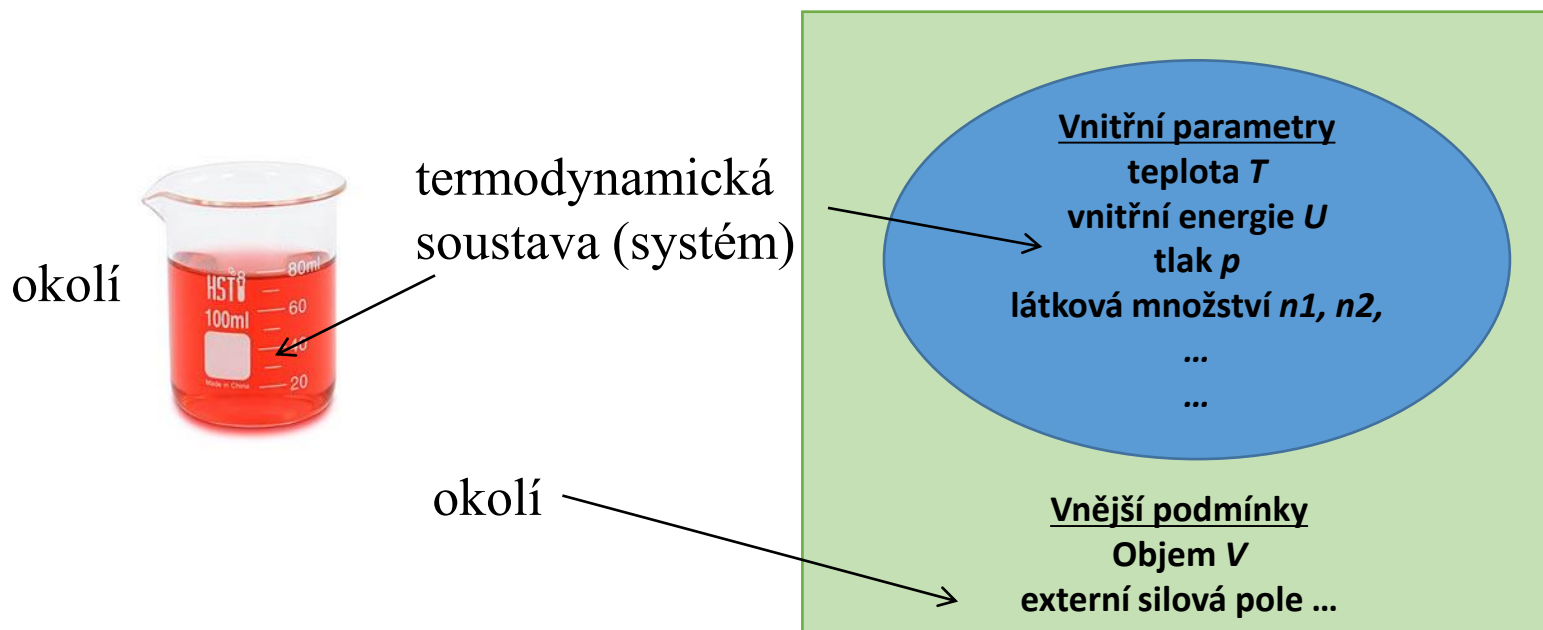
Dynamika molekul – shrnutí

- Elektrony: elektronová excitace - vyžaduje $E \sim 10$ eV
  - vlnové délky fotonů < 1000 nm
  - studuje se v oblasti UV-VIS
- Translace – není kvantována
- Vibrace: vibrační excitace - $E > 0.2$ eV
  - vlnové délky fotonů > 25000 nm, ~ 1000 cm^{-1}
  - studuje se v oblasti IR
- Rotace: rotační excitace - $E > 0.003$ eV
  - vlnočty fotonů ~ 10 cm^{-1}
  - studuje se v oblasti far IR, mikrovlnné

SYSTÉM a STAV

SYSTÉM (SOUSTAVA)

- zvolená část prostoru obsahující v každém okamžiku definované množství hmoty

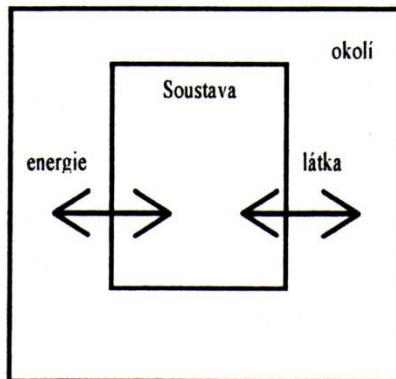
Termodynamická soustava

Soustava – část prostoru a její látková náplň

Okolí soustavy – oblasti vně soustavy

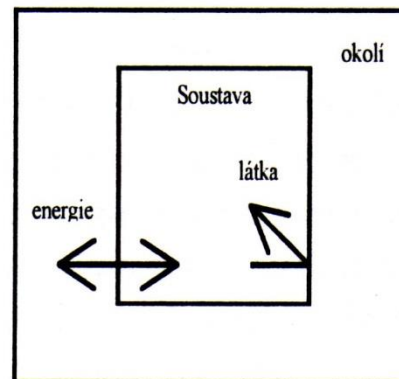
Hranice – oddělují soustavu od okolí

Druhy soustav:

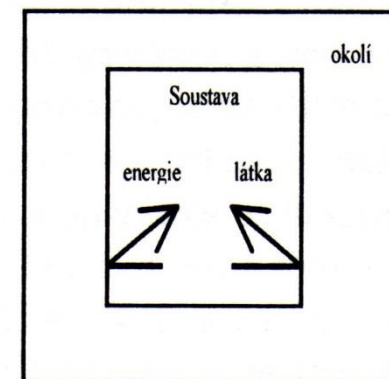
Otevřená

propouští energii
propouští látku

Uzavřená

propouští energii
nepropouští látku

Izolovaná

nepropouští energii
nepropouští látku

+ **Adiabatická** – teplo neprochází

Výměna energie

teplo (Q) – na základě teplotního rozdílu mezi systémem a okolím

práce (W) – na základě silového působení mezi systémem a okolím

znaménková konvence:

+ energie dodaná do systému (energie přechází z okolí do systému)

- energie odebraná (převod energie ze systému do okolí)

příklady:

$W > 0$ práce dodaná do systému, $Q > 0$ endotermický děj

$W < 0$ systém koná práci, $Q < 0$ exotermický děj

$Q = 0$ adiabatický děj (systém nevyměňuje teplo s okolím)

Termodynamické soustavy

- Typy dle spojitosti
  - **homogenní** - ve všech částech stejné nebo se spojitě mění
  - **heterogenní** – 2+ homogenních oblastí => fázová rozhraní
- **Složka** - látková náplň soustavy. Účastní se reakcí v soustavě, sama se však při nich nemění (prvky)
- **Fáze** - homogenní část heterogenní soustavy
  - definovaná chemickým složením a atomovým uspořádáním
  - při změně teploty, tlaku a složení mohou fáze vznikat a zanikat, přeměňovat se jedna ve druhou

Stavy a stavové funkce

- Stav – sada hodnot veličin popisující reprodukovatelně systém
- Stavové funkce – veličiny popisující systém
  - **Extenzivní**
(aditivní, záleží na velikosti systému)
  - **Intenzivní**
(Nejsou aditivní a nezávisí na látkovém množství)

Stavy a stavové funkce

- Stav – sada hodnot veličin popisující reprodukovatelně systém
- Stavové funkce – veličiny popisující systém
  - **Extenzivní**
(aditivní, záleží na velikosti systému)
    - objem(V), celková energie(E), celkové množství částic(N), látkové množství(n), ...
  - **Intenzivní**
(Nejsou aditivní a nezávisí na látkovém množství)
    - tlak(p), teplota(T), koncentrace(c, w, ϕ), hustota(ρ), molární objem(V_m), ...
  - převod extenzivních na intenzivní
    - molární (na jednotku látkového množství)
    - měrné (na jednotku hmotnosti)

Standardní podmínky

SATP

standardní teplota – $T^\ominus = 25\text{ °C}$ (298,15 K)

standardní tlak – $p^\ominus = 1\text{ bar} = 10^5\text{ Pa}$

STP

normální teplota - $T = 0\text{ °C}$ (273,15 K)

normální tlak - $p = 1\text{ atm} = 101325\text{ Pa}$

STAV SYSTÉMU A JEHO ZMĚNY

- **stav systému** je definován intenzivními proměnnými (teplota, tlak, složení pomocí molárních zlomků, ...), **velikost** systému pak vhodnou extenzivní proměnnou
- **termodynamická rovnováha (rovnovážný stav, rovnováha)** je stav, kdy v systému neprobíhají žádné makroskopické změny a všechny veličiny mají časově stálé hodnoty

zahrnuje tyto dílčí rovnováhy:

- **mechanická (tlaková)** – ve všech částech systému je stejný p
- **tepelná (teplotní)** – všechny části systému mají stejnou T
- **koncentrační** – ve všech částech každé fáze jsou stejné koncentrace
- **fázová** – je-li systém heterogenní, jsou fáze v rovnováze
- **chemická** – nedochází ke změnám složení vlivem chemických reakcí

Termodynamický děj

- přechod soustavy z jednoho stavu do druhého

Typy TMD dějů

- **reverzibilní = vratný** - velký počet stavových změn tak, že ∞ malé změně okolí odpovídá ∞ malá změna soustavy, soustava a okolí jsou stále **v rovnováze**. kdykoliv zastavitelný a vratný opačným dějem.
- **ireverzibilní = nevratný** - velké změně okolí odpovídá velká změna systému. Soustavu lze vrátit do výchozího stavu, ale nelze to uskutečnit dějem přesně opačným.

Podmíněné TMD děje

1. Izotermický ($T = \text{konst}$)
2. Izobarický ($p = \text{konst}$)
3. Izochorický ($V = \text{konst}$)
4. Adiabatický ($dQ = 0$)

Skupenství

SKUPENSTVÍ

v jakém se za dané **T** a **p** daná látka nachází, určuje:

- síla vzájemných interakcí mezi jejich strukturními částicemi
- energie tepelného pohybu částic

SKUPENSKÉ STAVY:

Q:Doplňte i s příklady

SKUPENSTVÍ

v jakém se za dané **T** a **p** daná látka nachází, určuje:

- síla vzájemných interakcí mezi jejich strukturními částicemi
- energie tepelného pohybu částic

SKUPENSKÉ STAVY:

PLYNNÝ (g)

KAPALNÝ (l)

PEVNÝ (s)

(PLAZMA, Boseho-Einsteinův kondenzát)

g + l - tekutiny

l + s – kondenzovaný stav hmoty

Interakce mezi částicemi

- chemické vazby
- mezimolekulové interakce – van der Waalsovy síly
  - přitažlivé (atrakční)
  - odpuzivé (repulzní)

Skupenský stav látky

- **plyn (g)**

- tekutina vyplňující zcela libovolnou nádobu
- malé částice, velké vzdálenosti, neustálý pohyb
- Snadná stlačitelnost

- **kapalina (l)**

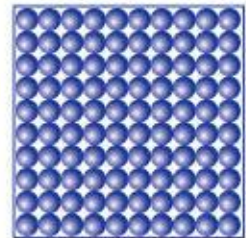
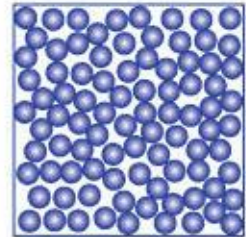
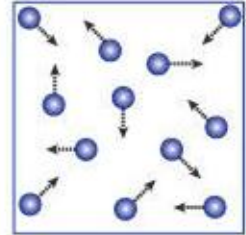
- tekutina s odlišitelným rozhraním, která v gravitačním poli zaujímá nižší části nádoby
- částice v kontaktu, stále se pohybují, často narážejí do okolí
- Nejsou stlačitelné

- **pevná látka (s)**

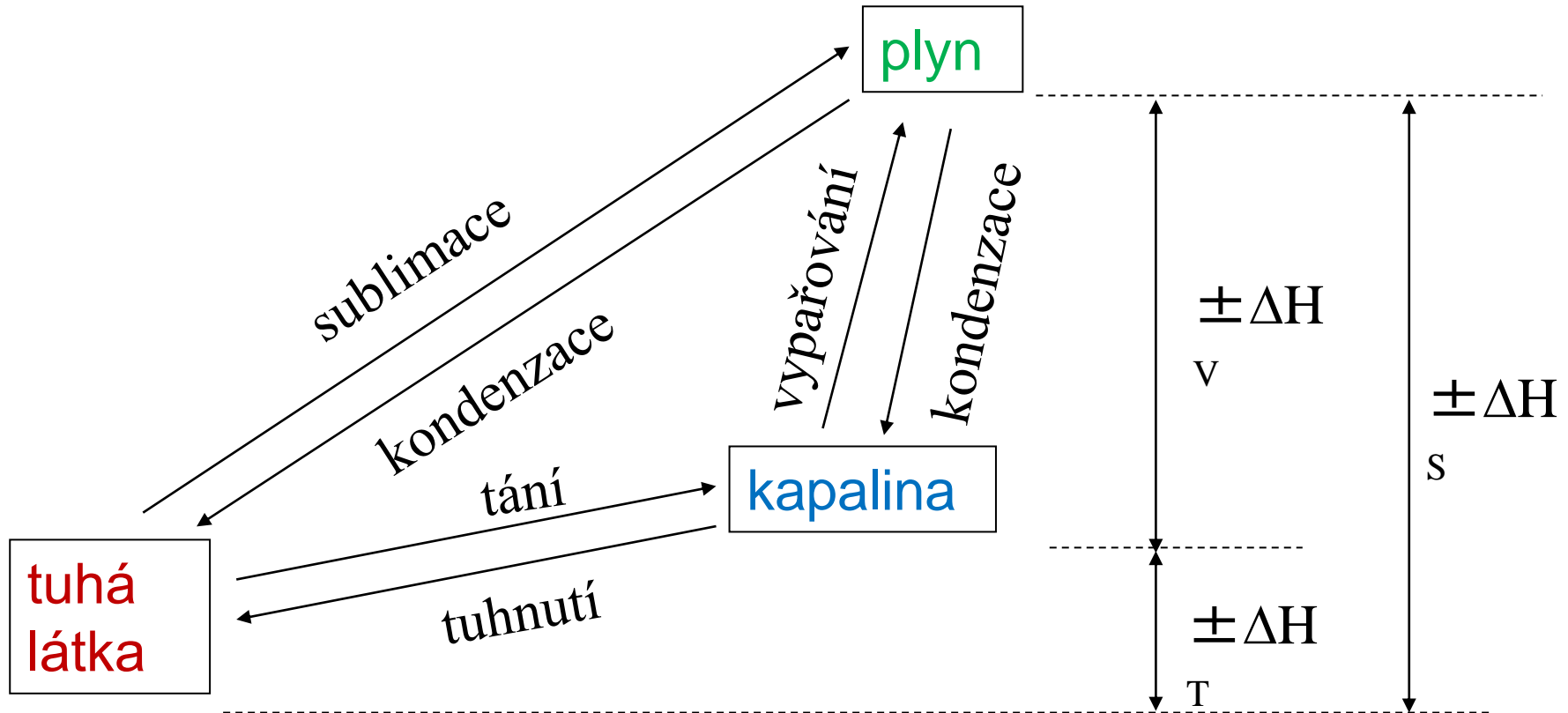
- udržuje svůj tvar bez ohledu na nádobu, v níž je
- částice v kontaktu, oscilují kolem rovnovážných poloh
- Obtížně mění objem a tvar, nejsou stlačitelné

- **(plazma)**

- nabitě částice - elektrony a ionty

SKUPENSKÉ PŘEMĚNY

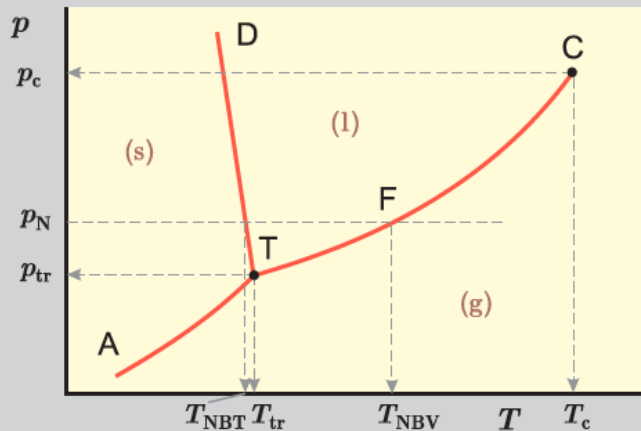

- ΔH [$\text{kJ}\cdot\text{mol}^{-1}$] - teplo potřebné k přeměně skupenství - **skupenské teplo** (tání, vypařování, sublimace)
- je vždy shodné s teplem, které se uvolní při opačné skupenské přeměně – liší se pouze znaménkem

Fázové diagramy

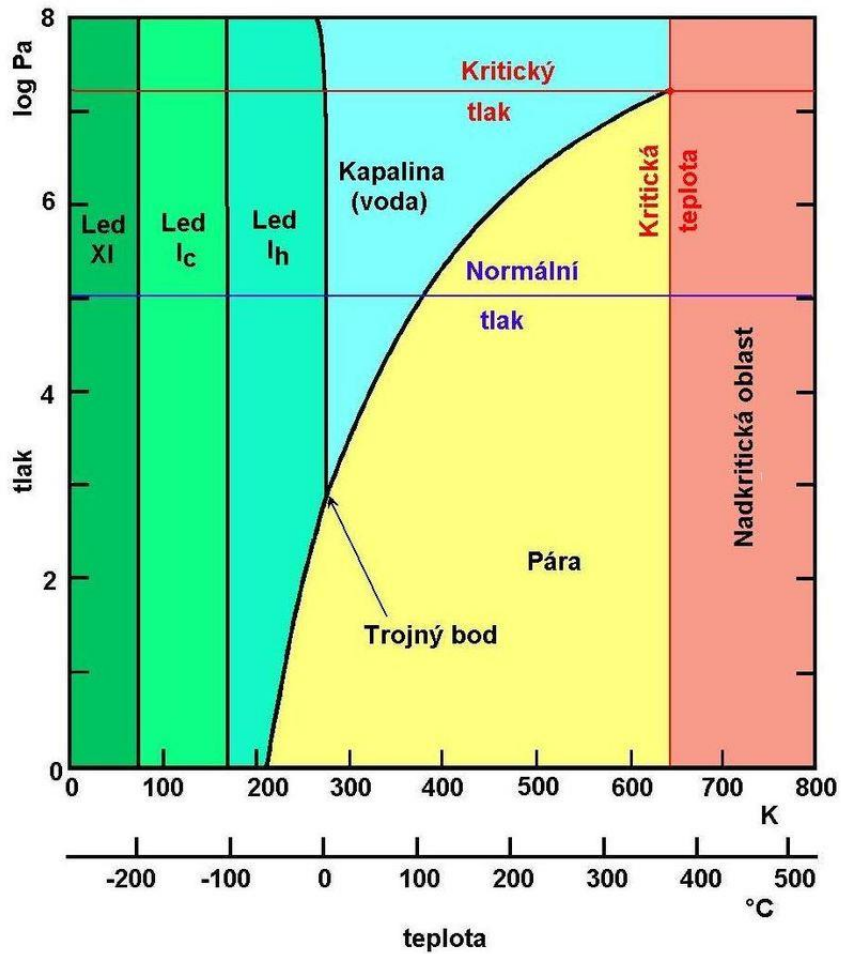
znázornění rovnovážných stavů mezi jednotlivými skupenskými stavy dané látky

Fázový diagram vody

- AT – **sublimační křivka** - rovnováha mezi (s) a (g)
- TC – křivka vypařování - rovnováha mezi (l) a (g)
- TD – křivka tání - rovnováha mezi (s) a (l)
  - s rostoucím tlakem klesá T_t – anomální chování vody
- bod C – kritický bod
  - (pro vodu: $T_c = 647.2$ K, $p_c = 22.1$ MPa)
  - pro $T > T_c$: neexistuje tlak, při němž by koexistovala kapalina s párou
- bod F – teplota normálního bodu varu
  - teplota, při níž je tlak nasycených par roven normálnímu tlaku ($p_N = 101.325$ kPa)
- bod T – trojný bod
  - $T_{tr} = 273.16$ K, $p_{tr} = 611.66$ Pa
  - základní bod mezinárodní teplotní stupnice
  - od normálního bodu tání vody T_{NBT} se liší o 0.01 K

v oblasti vyšších tlaků – FD složitější, led může existovat ve více modifikacích - polymorfie

Stavové rovnice

- $p = f(n, V, T)$
- Např. stavová rovnice **ideálního plynu**:

$$p V = n R T$$

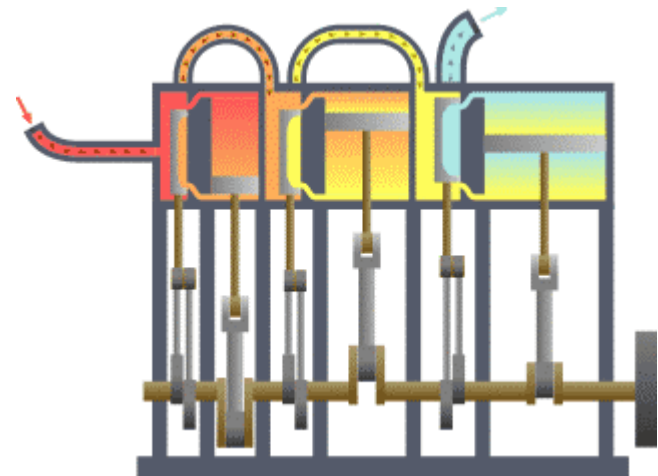
R - univerzální plynová konstanta

$$R = k_B \cdot N_A = 8,314 \text{ J K}^{-1} \text{ mol}^{-1}$$

Termodinamika

Termodynamika

- „*therme*“ - teplo a „*dunamis*“ - síla
- popis jak systémy reagují na změny v okolí
  - stroje
  - fázové přeměny
  - chemické reakce

K čemu je a není TMD?

Řeší

- energetiku chemických reakcí
- směr reakce
- složení reakční směsi v rovnováze

Neřeší

- proč reakce poběží
- jakým mechanismem poběží
- rychlost reakce

Arnold Sommerfeld

Thermodynamics is a funny subject.

The first time you go through it, you don't understand it at all.

The second time you go through it, you think you understand it, except for one or two small points.

The third time you go through it, you know you don't understand it, but by that time you are so used to it, it doesn't bother you any more.

Zákony termodynamiky

- **0. zákon TMD (teplota)**

if $T_1 = T_2 \Leftrightarrow T_2 = T_3 \Rightarrow T_1 = T_3$

- **1. zákon TMD (zákon zachování energie)**

Pokles interní energie uzavřeného systému je roven množství energie odevzdané do okolí teplem a nebo prací kterou systém koná na svém okolí

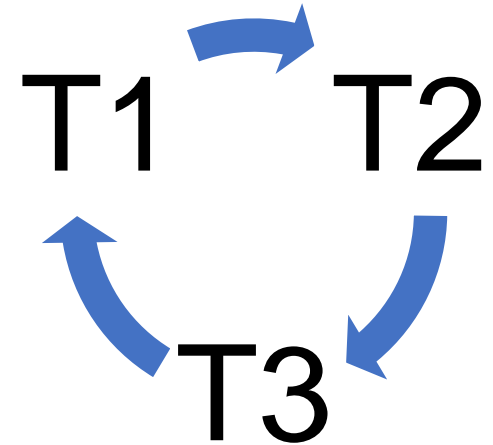
$$\Delta U = q + w$$

- **2. zákon TMD (entropie)**

celková entropie izolovaného systému se zvyšuje v čase, dokud nedosáhne své maximální hodnoty

- **3. zákon TMD (absolutní nula 0 K)**

je nemožné dosáhnout absolutní nuly libovolným konečným počtem procesů

0. zákon

TERMODYNAMIKY -

TEPLOTA

Teplota – definice

- **0. zákon termodynamiky**

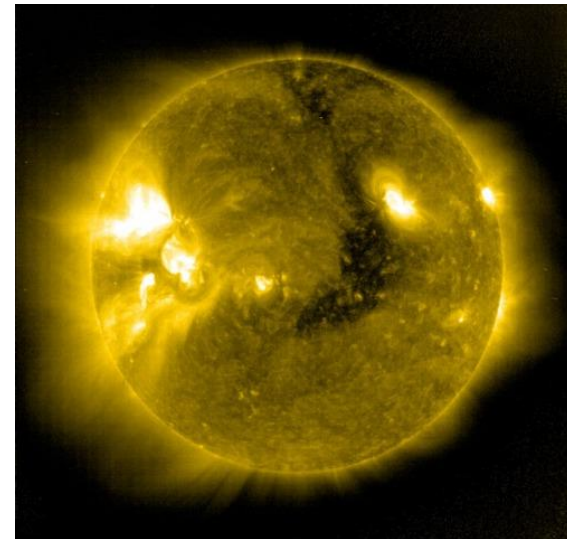
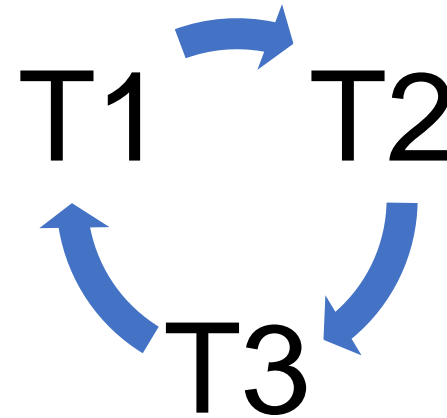
if $T_1 = T_2 \Leftrightarrow T_2 = T_3 \Rightarrow$

$$T_1 = T_3$$

- Statistická veličina závisající na pohybech částic

Př. Slunce

- uvnitř fúze $\sim 15 \times 10^6$ K
- povrch $\sim 5\,780$ K
- koróna $\sim 10^6$ K
  - (třináctkrát ionizované Fe)

Energie a práce

- **práce** - $W = F \cdot s$
  - uspořádaný pohyb proti síle => konání práce
- **energie** - E
  - schopnost konat práci
    - **kinetická energie** $E_k = \frac{1}{2} m v^2$
    - **potenciální energie** E_p
    - **celková energie** $E = E_k + E_p$
- **teplo** – Q
  - předání neuspořádaného pohybu $Q = C \Delta T$
  - vede ke změně teploty

Zákon zachování celkové energie (míčků)

Celsiova teplota

jednotka [t] = 1°C

0 °C

- je teplota rovnovážného stavu chemicky čisté vody a ledu za normálního tlaku 101325 Pa

100 °C

- je teplota rovnovážného stavu chemicky čisté vody a její syté páry za normálního tlaku.

A. Celsius (1701 – 1744)

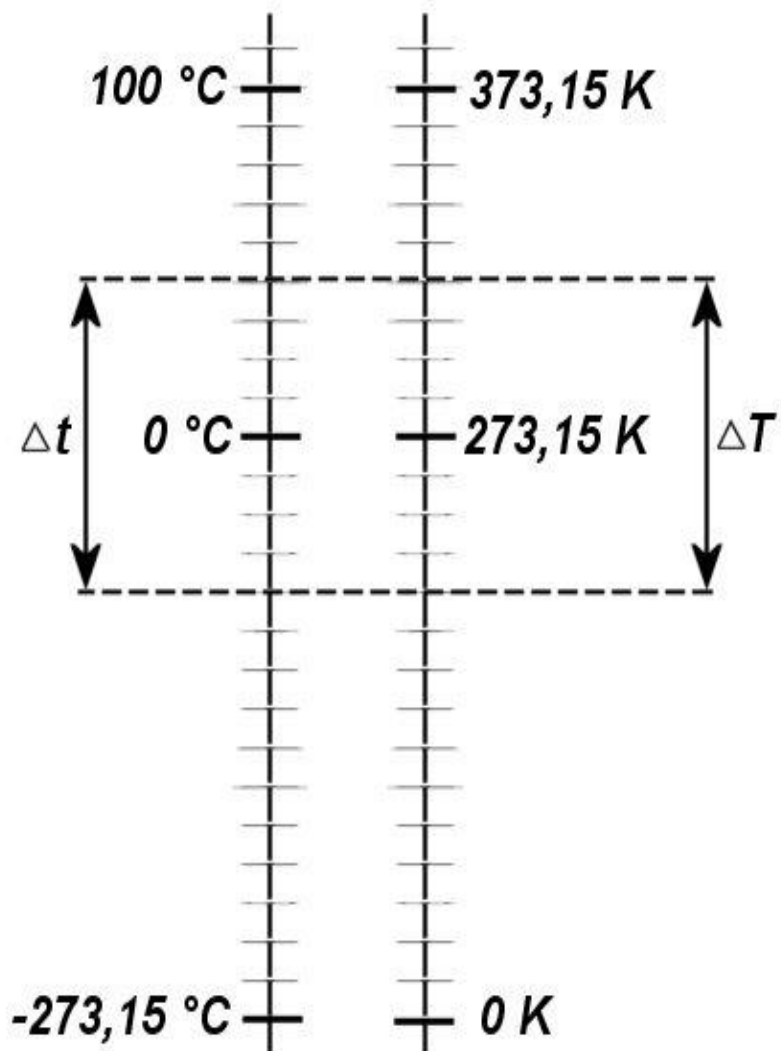
Termodynamická teplota

jednotka [T] = 1 K (Kelvin)

273,16 K

je teplota rovnovážného stavu
ledu, vody a syté páry –
trojný bod

1 K = 1°C

Souhrn

- V molu je hodně molekul – chovají se statisticky
- Soustava + okolí
  - Izolovaná
  - Uzavřená
  - Otevřená
  - Adiabatická
- Skupenství
  - Plynné, kapalné, pevné, plasma, BE kondenzát
- Termodynamika

Poděkování

- Vytvořeno na základě podkladů
  - Prof. Otyepka
  - Dr. Kührová